

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۳/۰۴/۱۷
تاریخ بررسی مقاله: ۱۳۹۳/۱۱/۱۳
تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۴/۰۷/۱۸

مجله‌ی علوم تربیتی دانشگاه شهید چمران اهواز
پاییز و زمستان ۱۳۹۴، دوره‌ی ششم، سال ۲۲
شماره‌ی ۲، صص: ۵۵-۷۸

مطالعه ترجیحات روش‌شناختی پژوهشگران حوزه مدیریت آموزشی در ایران و غرب و آینده روش‌شناسی پژوهش در آن

نقی رعدی افسوران*

احمدرضا نصر**

چکیده

هدف پژوهش حاضر مطالعه ترجیحات روش‌شناختی پژوهشگران حوزه مدیریت آموزشی در سه حیطه راهبرد، روش و تکنیک‌های پژوهش و هم‌چنین بررسی سمت و سوی راهبرد پژوهش در آن بود. روش پژوهش توصیفی، از نوع تحلیل محتوای کمی و جامعه آن شامل تمامی مقالات چاپ شده در سه سال اخیر، در دو مجله انگلیسی زبان *EAQ* و *JEA*^۱ و دو مجله ایرانی مدیریت و برنامه‌ریزی در نظام‌های آموزشی و رهیافتی نو در مدیریت آموزشی بود که بدون انجام نمونه‌گیری، تمامی مقالات چاپ شده در مجلات مذکور از نظر روش‌شناختی مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت. نتایج پژوهش نشان داد؛ در حیطه راهبرد، بین راهبردهای پژوهش بکارگرفته شده از سوی پژوهشگران ایرانی و غربی تفاوت معناداری وجود دارد؛ به‌گونه‌ای که در ایران، ۸۸/۸۱ درصد مقالات چاپ شده دارای راهبرد کمی، ۷/۸۹ درصد دارای راهبرد کیفی و ۳/۲۸ درصد دارای راهبرد ترکیبی و در غرب، ۳۲/۰۴ درصد مقالات چاپ شده دارای راهبرد کمی، ۵۴/۶۹ درصد دارای راهبرد کیفی و ۱۳/۲۵ درصد دارای راهبرد ترکیبی بودند. در حیطه روش، در ایران، روش غالب، روش پیمایشی و همبستگی است؛ چرا که ۷۸/۲۸ درصد مقالات چاپ شده با دو روش مذکور بود. در حالی که در غرب، تنها ۲۹/۸۳ درصد مقالات چاپ شده با روش‌های پیمایشی و همبستگی انجام شده و روش غالب، روش‌های برخاسته از راهبرد کیفی است. در حیطه ابزار هم بین تکنیک‌های بکارگرفته شده از سوی پژوهشگران ایرانی و غربی تفاوت معناداری وجود دارد؛ به‌گونه‌ای که در ایران، ۸۵/۵۲ درصد مقالات چاپ شده با استفاده از

* دانشجوی دکتری مدیریت آموزشی دانشگاه اصفهان (نویسنده مسئول)

n.raadi@edu.ui.ac.ir

** استاد دانشگاه اصفهان

۱- در متن مقاله از علامت اختصاری *EAQ* برای مجله *Educational Administration Quarterly* و از علامت اختصاری *JEA* برای مجله *Journal of Educational Administration* استفاده شده است.

پرسشنامه، ابزار مورد علاقه و محبوب پژوهشگران ایرانی انجام شده، در حالی که پژوهشگران غربی عمدتاً از ابزارهای ترکیبی استفاده کرده‌اند. و بالاخره این که پژوهشگران حوزه مدیریت آموزشی در غرب حرکت روزافزونی به سمت راهبرد کیفی و بهره‌گیری از روش‌های آن دارند. ضمن اینکه، در مغرب زمین راهبرد ترکیبی هم از مقبولیت برخوردار است و رشد صعودی امیدوار کننده‌ای دارد. این در حالی که است که در ایران همچنان راهبرد کمی و روش‌های آن حاکمیت قابل تأملی دارند.

واژه‌های کلیدی: روش‌شناسی، مدیریت آموزشی، ایران، غرب

مقدمه و پیشینه پژوهش

روش‌شناسی یکی از مؤلفه‌های اساسی و شایان توجه در مطالعات و تحقیقات علمی است. چرا که تمامی مطالعات علمی، ناگزیر به پیروی از روشی برخاسته از مبانی فلسفی- علمی و همچنین مرتبط با ذهن فلسفی نویسنده می‌باشد. روش‌شناسی را می‌توان فرایند چگونگی جمع‌آوری اطلاعات و شواهد، تحلیل و تفسیر آنها به منظور دستیابی به هدف تحقیق تعریف نمود. اسکات و موریس^۱ (۲۰۰۶) روش‌های تحقیق را به معنی ابزارها و فنونی تعریف می‌کند که برای جمع‌آوری، تحلیل و تفسیر داده‌ها در پژوهش بکار می‌رود. هم‌چنین روش‌ها را شامل رویه‌ها و قواعدی ذکر می‌کند که پژوهشگران را مطمئن می‌سازد که شناخت و معرفت تولید شده به وسیله آنها دارای اعتبار و روایی است. به طور کلی، روش‌شناسی مفاهیمی نظیر راهبرد پژوهش، روش تحقیق، جامعه و نمونه پژوهش، نمونه‌گیری، تکنیک‌های جمع‌آوری اطلاعات و اعتبار آنها، روش‌های تجزیه و تحلیل داده‌ها و نحوه گزارش آنها را در بر می‌گیرد.

امروزه دو دیدگاه عمده در حوزه علم وجود دارد که به تبع مبنای فلسفی متفاوت، روش‌شناسی متفاوتی را نیز جهت کشف حقیقت و خلق معنا^۲ مطرح نموده‌اند. این دو دیدگاه عبارتند از: دیدگاه اثبات‌گرایی^۳ و دیدگاه تفسیرگرایی^۴. پیرو دو پارادایم فلسفی فوق در حوزه علم (اثبات‌گرایی و تفسیرگرایی)، دو روش‌شناسی متفاوت علمی نیز تحت عنوان راهبرد کمی

1- Scott & Morrison

۲- چنانچه مهرمحمدی (۱۳۸۶) استدلال می‌کند؛ هدف غایی رویکرد استقرایی، و به تعبیر ایشان رویکرد علمی، کشف حقیقت و هدف غایی رویکرد قیاسی، و به تعبیر ایشان رویکرد هنری، خلق معنا است.

3- Positivism

4- Interpretivism

و راهبرد کیفی شکل گرفته است. راهبرد تقریباً جدید دیگری نیز با ترکیب دو راهبرد مذکور، تحت عنوان راهبرد ترکیبی مورد توجه صاحب‌نظران حوزه تحقیق و پژوهش قرار گرفته که ذیلاً به بررسی آنها پرداخته می‌شود:

راهبرد کمی؛ مبانی فلسفی راهبرد کمی، مکتب اثبات‌گرایی است. دانشمندان مکتب اثبات‌گرایی معتقدند که دانش تنها از طریق تماس با جهان خارج به وسیله حواس ایجاد می‌شود. در نگاه پوزیتیویسم برای بررسی موضوعات مختلف باید هرگونه پیش فرضی را که از طریق حس اثبات نشده باشد، کنار گذاشت. در واقع ابتدای بر حواس در ادراکات از مهمترین ویژگی‌های مکتب اثبات‌گرایی است. بر این اساس، دانش در علوم طبیعی که از طریق بررسی نظام‌مند مفاهیم ایجاد می‌شود و ابتدا تئوری‌ها ساخته شده و سپس صحت آنها در مقایسه با شواهد تجربی مورد بررسی قرار می‌گیرد، قابل تعمیم به علوم انسانی هم است (جانسون و دیبرلی^۱، ۲۰۰۰؛ زوکاس و ناسن، ۲۰۰۳ نقل در خنیفر و علی‌شیری، ۱۳۹۰). به طور کلی، از منظر اثبات‌گرایان، علم صرفاً از طریق مشاهده و آزمایش نظام‌مند به دست می‌آید و هرگونه دانش دیگری که از طریق غیر تجربه فیزیکی حاصل شود، ارزش علمی ندارد. همچنین محققان با کمک قواعد کلی و جهان‌شمول به کشف واقعیت عینی پرداخته و به توصیف، تبیین، پیش‌بینی و کنترل آن می‌پردازند. روندی که در آن پژوهشگر فرد بی‌طرفی است که ارزش‌ها و دیدگاه‌های او در پژوهش دخالتی ندارد. لذا بر اساس مکتب اثبات‌گرایی، راهبرد پژوهش هم مبتنی بر عمل‌سنجش و اندازه‌گیری دقیق پدیده‌ها، هم در حوزه علوم طبیعی و هم در حوزه علوم انسانی است. راهبردی که تحت عنوان راهبرد کمی نام گرفته است. در این راهبرد، پژوهش به عنوان فرایندی عینی تلقی می‌شود که به منظور سنجش پدیده‌ها و ارائه نتایج از اعداد و ارقام استفاده می‌شود. به علاوه فرض بر این است که روش تجربی با استفاده از تجزیه و تحلیل آماری، دقیق‌ترین و کارآمدترین راه برای شناخت جامعه و نهادهای آن است و اندازه‌گیری کمی، ابزار اصلی ثبت، ضبط و بیان واقعیت‌های اجتماعی و آموزشی می‌باشد (نصر و شریفیان، ۱۳۸۶؛ گال، بورگ و گال^۲، ۱۳۹۰؛ بیابانگرد، ۱۳۹۲؛ مهرعلی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۲).

1- Johnson & Duberley

2- Gall, Borg, & Gall

راهبرد کیفی؛ زیر بنای فلسفی راهبرد کیفی، مکتب تفسیرگرایی است که در واکنش به مکتب اثبات‌گرایی شکل گرفت. واکنشی به یکسان انگاشته شدن ماهیت موضوع در علوم انسانی و علوم طبیعی بود، چنانچه اثبات‌گرایان می‌پنداشتند. طرفداران مکتب تفسیرگرایی، واقعیت را امری ذهنی می‌دانند و نه عینی. به این معنا که واقعیت تصویری شخصی است که هر فردی درباره یک پدیده دارد. لذا واقعیت از منظر فردی به فرد دیگر ممکن است متفاوت باشد و نه جهان شمول آن گونه که اثبات‌گرایان متصورند. از آنجا که هر مکتب فلسفی، جهت شناسایی واقعیت و کشف حقیقت راهبردی مبتنی بر مفروضه‌های فلسفی خود دارند، راهبرد روش‌شناختی مکتب تفسیرگرایی نیز راهبرد کیفی نام گرفته است. در پژوهش‌های مبتنی بر راهبرد کیفی، محقق بر تعبیر و تفسیر افراد مورد مطالعه تأکید داشته و به تشریح جزئیات امور می‌پردازند (پاک سرشت، ۱۳۸۴؛ هومن، ۱۳۹۱؛ گال، بورگ و گال، ۱۳۹۰؛ بیابانگرد، ۱۳۹۲؛ مهرعلی‌زاده و همکاران؛ ۱۳۹۲؛ بریکی و گرین^۱، ۲۰۰۷؛ فلیک^۲، ۲۰۰۹). در این خصوص رضویه (۱۳۹۲) اظهار می‌کند؛ آنچه بیش از هر چیز در پژوهش کیفی حائز اهمیت است، معنای هر پدیده یا واقعه اجتماعی از دیدگاه اشخاصی است که آن را تجربه می‌کنند. همچنین رفتار آدمی از بافتی که در آن اتفاق می‌افتد، قابل تفکیک نیست. واقعیت اجتماعی از جمله فرهنگ، سازمان و پدیده‌های اجتماعی را نمی‌توان به صورت متغیرهایی که در علوم فیزیکی مورد مطالعه قرار می‌گیرند، از محیط پیرامون و اجزاء دیگرشان جدا کرد و جزء به جزء مورد تحقیق قرار داد.

راهبرد ترکیبی؛ از منظر فائلان به راهبرد ترکیبی، زیر بنای فلسفی این راهبرد، مکتب عمل‌گرایی^۳ است. در این مکتب فرض بر این است که برای پاسخ به سؤالات پژوهش باید راهبردی به کار گرفته شود که در موقعیت واقعی مؤثر باشد. لذا به اعتقاد عمل‌گرایان هر دو راهبرد کمی و کیفی محدودیت‌ها و مزایایی دارند که پژوهشگران بهتر است از ویژگی‌های هر دو راهبرد برای درک بهتر پدیده‌ها بهره ببرند (آنوگ بوزی و لیچ^۴، ۲۰۰۵؛ پیتز و گالیوان^۵،

-
- 1- Bricki & Green
 - 2- Flick
 - 3- Pragmatism
 - 4- Onwuegbuzie & Leech
 - 5- Piter & Galivan

۲۰۰۴؛ شولز و تویکروس^۱، ۲۰۰۳؛ پاک‌سرشت، ۱۳۸۴). در این خصوص وارویک معتقد است؛ هر یک از راهبردهای کمی و کیفی یک نگاه اجمالی متفاوتی از واقعیت ارائه می‌کنند و در صورتی که هر یک از راهبردها به تنهایی به کار گرفته شود، موجب محدودیت در فهم دانش خواهد شد (نقل در پشکین^۲، ۱۹۹۳، ص ۲۳). لذا با ترکیب دو راهبرد کمی و کیفی است که می‌توان یک پدیده را از ابعاد مختلف و نسبتاً عمیق مورد مطالعه قرار داد (مهرعلی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۲). در این حالت، چنانچه مایلز و هابرمان^۳ (۱۹۹۴) اشاره می‌کنند، ترکیب بسیار نیرومندی از اطلاعات را در اختیار خواهیم داشت. این نوع طرح‌ها را که سبب معنادارتر شدن هر دو نوع اطلاعات کمی و کیفی می‌شود، دانشمندانی چون بروئر و هانتز^۴ (۱۹۸۹) راهبرد پژوهشی درست دانسته‌اند و گرین و چراچلی^۵ (۱۹۹۷) آن را ارائه دهنده تصویری مرکب (جامع) از پدیده‌های اجتماعی به شماره آورده‌اند (نقل در لطف‌آبادی، ۱۳۹۰). لازم به ذکر است، چنانچه مرتنز^۶ (۲۰۱۳) اشاره می‌کند "محققان راهبرد ترکیبی، در حال گسترش و توسعه دانش ما از این که چگونه پدیده‌های اجتماعی پیچیده را بفهمیم و چگونه تحقیقات را برای مداخله اثربخش در مقابله با مشکلات اجتماعی پیچیده بکار بگیریم، هستند"، هنوز راهبرد ترکیبی در بین محققان داخلی و هم خارجی (چنانچه در یافته‌های پژوهش حاضر نیز خواهیم دید) آنگونه که بایسته است، رونق نگرفته است.

اکنون که توضیحات مختصر و کلی در خصوص هر یک از راهبردهای پژوهش ارائه شد، در ادامه تلاش می‌شود تا پیشینه موضوع پژوهش حاضر نیز مورد بررسی قرار گیرد. تا آنجا که نگارندگان اطلاع دارند، در حوزه روش‌شناختی مدیریت آموزشی تحقیقی انجام نشده است اما در خصوص رشته‌های مرتبط با مدیریت، تحقیقات متعددی صورت گرفته که عمدتاً با بهره‌گیری از راهبرد کمی بوده است. چنانچه خنیفر و علی‌شیری (۱۳۹۰) اشاره می‌کنند؛ اوج برتری کمی‌گرایی در مدیریت را می‌توان در دهه‌های ۱۹۴۰ تا ۱۹۷۰ مشاهده کرد. هر چند در سال‌های پس از دهه ۱۹۷۰ از هیمنه کمی‌گرایی بر دانش مدیریت و حوزه علوم رفتاری کاسته

-
- 1- Shoulz & Twycross
 - 2- Peshkin
 - 3- Miles & Huberman
 - 4- Brewer & Hunter
 - 5- Greene & Caracelli
 - 6- Mertens

شده، اما مطالعات انجام شده در این حوزه، از جمله تحقیقات آگوینیس، پیرس، بوسکو و مسلین^۱ (۲۰۰۸) و دتاردو-بوراً^۲ (۲۰۰۴) نشان می‌دهد که هنوز هم کمی‌گرایی غلبه گسترده‌ای در تحقیقات انجام شده دارد. نتایج تحقیق آگوینیس، پیرس، بوسکو و مسلین (۲۰۰۸) که به بررسی راهبردهای تحقیق در مجله روش‌های تحقیق سازمانی بین سال‌های ۱۹۹۸ تا ۲۰۰۷ پرداخته بودند، حاکی از آن است که قریب به ۹۰ درصد مقالات منتشر شده با راهبرد کمی و ۱۰ درصد آن با راهبرد کیفی بوده است. همچنین بررسی راهبرد پژوهش ۱۶۰ مقاله در ۱۰ نشریه مرتبط با مدیریت دانش در بین سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۰۴ نیز نشان داد که ۷۷ درصد مقالات منتشر شده با بهره‌گیری از راهبرد کمی تألیف و چاپ شده است (گو و شفیلد^۳، ۲۰۰۸). پژوهش مهرمحمدی (۱۳۸۶) نیز نشان داد که در ایران، پژوهشگران متقدم با آن که بیشتر طرفدار راهبرد کمی هستند، کثرت روش‌شناختی را پذیرفته‌اند و بر راهبرد کیفی مشروعیت نسبی قائل‌اند و در عین حال پذیرش راهبرد پژوهش کیفی در نزد پژوهشگران متأخر از برجستگی بیشتری برخوردار است و با قاطعیت بیشتری روش‌های کیفی را در حوزه تعلیم و تربیت روا و معتبر می‌دانند^۴.

در حوزه مدیریت آموزشی، به عنوان شاخه‌ای از رشته علوم تربیتی و البته به عنوان یک رشته بین رشته‌ای نیز تحقیقات متعدد و متنوعی توسط پژوهشگران صورت می‌پذیرد. مسلماً کلیه این تحقیقات از راهبرد خاصی بهره می‌گیرند، اما موضوع اصلی این است که پژوهشگران در شناخت واقعیت و کشف حقیقت یا خلق معنا به منظور حل مسائل از چه راهبرد، روش و تکنیکی کمک می‌گیرند. در پژوهش حاضر، به صورت مستند به مطالعه ترجیحات روش‌شناختی پژوهشگران حوزه مدیریت آموزشی در ایران و غرب پرداخته شده است. در واقع، پژوهش حاضر قصد دارد بررسی کند که پژوهشگران ایرانی و غربی از چه راهبردها، روش‌ها و ابزارهایی جهت مطالعه و بررسی موضوعات تحقیق خود و حل مسائل آن استفاده

1- Aguinis, Pierce, Bosco, & Muslin

2- Detardo-Bora

3- Guo & Sheffield

۴- پژوهشگران متقدم؛ پژوهشگرانی که دو تا سه دهه سابقه حضور فعال در پژوهش‌های تعلیم و تربیت دارند و عمدتاً دارای بالاترین رتبه دانشگاهی هستند. و پژوهشگران متأخر؛ پژوهشگرانی که کمتر از یک دهه سابقه حضور فعال در عرضه پژوهش‌های تعلیم و تربیت داشته و عموماً با درجه استادیاری به خدمت اشتغال دارند.

می‌کنند؟ و هم‌چنین راهبرد پژوهش در حوزه مدیریت آموزشی به چه سمت و سوی می‌رود؟

روش‌شناسی پژوهش

با عنایت به هدف پژوهش، روش پژوهش حاضر توصیفی و از نوع تحلیل اسنادی بود. در این راستا، دو مجله ایرانی و دو مجله به زبان انگلیسی در حوزه مدیریت آموزشی به صورت هدفمند انتخاب شدند. در داخل کشور، سه مجله علمی و پژوهشی در حوزه مدیریت آموزشی وجود دارند که محققان با بررسی اعتبار آنها از منظر وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، دو مجله مدیریت و برنامه‌ریزی در نظام‌های آموزشی (وابسته به دانشگاه شهید بهشتی تهران) و رهیافتی نو در مدیریت آموزشی (وابسته به دانشگاه آزاد اسلامی - واحد مرو دشت) را انتخاب نمود. در رابطه با مجلات خارجی نیز، مجله *EAQ* از کشور آمریکا (وابسته به شورای دانشگاهی مدیریت آموزشی)، مجله‌ای بسیار معروف و محبوب نزد متخصصان حوزه مدیریت آموزشی که از اعتبار بالا و قدمت طولانی برخوردار است، و هم‌چنین مجله معتبر *JEA* از کشور انگلستان انتخاب شدند.^۱ در این مطالعه، کلیه مقالات مجلات مذکور، بدون انجام نمونه‌گیری، در سه سال اخیر^۲ مورد بررسی و کنکاش قرار گرفت. به منظور ایجاد چارچوبی معین برای استخراج داده‌ها و جمع‌آوری اطلاعات لازم در راستای هدف و سؤالات پژوهش، از فیش‌برداری و چک لیست استفاده شد. چون آنچه در مطالعه حاضر اهمیت داشت، تعیین سه حیطه اصلی راهبرد تحقیق، روش تحقیق و تکنیک‌های جمع‌آوری داده‌ها در مقالات مجلات مذکور بود، لذا راهبرد تحقیق؛ راهبردهای کمی، کیفی و ترکیبی، روش تحقیق^۳؛

۱- مجله *EAQ* در پایگاه اطلاعاتی *SAGE* و مجله *JEA* در پایگاه اطلاعاتی *Emerald* نمایه می‌شود.

۲- مقالات هر دو مجله خارجی در سه سال اخیر (۲۰۱۱، ۲۰۱۲ و ۲۰۱۳) به طور کامل تهیه شد. اما بدلیل عدم دسترسی به مقالات مجله مدیریت و برنامه‌ریزی در نظام‌های آموزشی در سال ۱۳۹۲، مقالات منتشر شده این مجله در سال‌های ۱۳۸۹، ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ تهیه شد. هم‌چنین مقالات مجله رهیافتی نو در مدیریت آموزشی در سال‌های ۱۳۹۰، ۱۳۹۱ و نه ماه نخست سال ۱۳۹۲ فراهم و مورد بررسی قرار گرفتند.

۳- لازم به ذکر است که روش‌های تحقیق تجربی، پیمایشی، همبستگی، فراتحلیل، پس‌رویدادی و تحلیل محتوا (کمی، ساختاری) برای راهبرد کمی، روش‌های تحقیق تحلیل محتوا (کیفی/تفسیری)، قوم‌شناسی، موردپژوهی، تئوری تجربه‌محور، پدیدارشناسی، تفسیری اساسی و تاریخی برای راهبرد کیفی و روش‌های تحقیق سه‌سوسازی، گنجانده شده، توضیحی یا تبیینی و اکتشافی برای راهبرد ترکیبی در نظر گرفته شده است.

طرح‌های تجربی (تمام‌آزمایشی، نیمه‌آزمایشی و شبه‌آزمایشی)، پیمایشی، همبستگی، فراتحلیل، پس‌رویدادی، تحلیل محتوا (کمی، ساختاری و تفسیری)، قوم‌شناسی، موردپژوهی، تئوری تجربه‌محور، پدیدارشناسی، تفسیری اساسی، تاریخی، طرح سه‌سوسازی، گنجانده شده، توضیحی یا تبیینی و طرح اکتشافی، و ابزار یا تکنیک تحقیق؛ پرسشنامه، مصاحبه، مشاهده و اسناد و مدارک از مقالات مجلات فوق‌الذکر استخراج شد. و در نهایت، داده‌های استخراج شده با بهره‌گیری از روش تحلیل محتوای کمی و به کمک مشخصه‌های آماری نظیر فراوانی، درصد، نمودار میله‌ای و آزمون کای اسکوئر مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

یافته‌های پژوهش

محققان ابتدا به بررسی و توصیف ویژگی‌های دموگرافیک مجلات ایرانی و خارجی مورد نظر پرداخت. این بررسی نشان داد که در سه سال اخیر، مجله مدیریت و برنامه‌ریزی در نظام‌های آموزشی ۳۸ مقاله، مجله رهیافتی نو در مدیریت آموزشی ۱۱۴ مقاله، مجله *EAQ* ۷۲ مقاله و بالاخره مجله *JEA* ۱۰۹ مقاله منتشر کرده است. خلاصه نتایج حاصل از بررسی ویژگی‌های دموگرافیک مجلات در خصوص تعداد مقالات منتشر شده به تفکیک سال انتشار در جدول شماره ۱ ارائه شده است.

جدول ۱. سال انتشار و تعداد مقالات مجلات مورد مطالعه

<i>Journal of Educational Administration</i>		<i>Educational Administration Quarterly</i>		رهیافتی نو در مدیریت آموزشی		مدیریت و برنامه‌ریزی در نظام‌های آموزشی	
تعداد مقاله	سال انتشار	تعداد مقاله	سال انتشار	تعداد مقاله	سال انتشار	تعداد مقاله	سال انتشار
۳۹	۲۰۱۳	۲۳	۲۰۱۳	۳۶	۱۳۹۲	۱۴	۱۳۹۱
۳۶	۲۰۱۲	۲۴	۲۰۱۲	۴۲	۱۳۹۱	۱۲	۱۳۹۰
۳۴	۲۰۱۱	۲۵	۲۰۱۱	۳۶	۱۳۹۰	۱۲	۱۳۸۹
۱۰۹	تعداد کل	۷۲	تعداد کل	۱۱۴	تعداد کل	۳۸	تعداد کل

در ادامه و پیروهدف پژوهش، به بررسی میزان و نحوه استفاده پژوهشگران از هر کدام از راهبردها، روش‌ها و تکنیک‌های تحقیق در مجلات ایرانی و غربی پرداخته شد. در واقع، محققان می‌خواستند دریابند که نحوه پراکندگی و میزان استفاده پژوهشگران حوزه مدیریت آموزشی از هر کدام از سه حیطه اصلی روش‌شناسی تحقیق؛ راهبرد، روش و تکنیک، در بین

مقالات منتشر شده ایرانی و غربی به چه صورت است.

در حیطه راهبرد؛ بررسی‌ها حاکی از آن بود که از کل ۳۸ مقاله منتشر شده در مجله مدیریت و برنامه‌ریزی در نظام‌های آموزشی در سه سال اخیر، ۳۲ مقاله دارای راهبرد کمی، ۳ مقاله دارای راهبرد کیفی و ۳ مقاله دارای راهبرد ترکیبی بودند. هم‌چنین از کل ۱۱۴ مقاله منتشر شده در مجله رهیافتی نو در مدیریت آموزشی در سه سال اخیر، در ۱۰۳ مقاله از راهبرد کمی، ۹ مقاله از راهبرد کیفی و در ۲ مقاله از راهبرد ترکیبی استفاده شده است. بررسی مجله *EAQ* هم نشان داد که در این مجله در سه سال اخیر ۷۲ مقاله منتشر شده که از بین آنها ۲۵ مقاله دارای راهبرد کمی، ۳۷ مقاله دارای راهبرد کیفی و ۱۰ مقاله دارای راهبرد ترکیبی بوده است. در سه سال اخیر مجله *JEA* هم ۱۰۹ مقاله منتشر کرده است که در ۳۳ مقاله از راهبرد کمی، در ۶۲ مقاله از راهبرد کیفی و در ۱۴ مقاله از راهبرد ترکیبی استفاده شده است. به طور کلی دو مجله ایرانی مورد مطالعه، در سه سال اخیر ۱۵۲ مقاله منتشر کرده‌اند که ۱۳۵ مقاله دارای راهبرد کمی، ۱۲ مقاله دارای راهبرد کیفی و ۵ مقاله دارای راهبرد ترکیبی بود. و دو مجله خارجی مورد مطالعه، در سه سال اخیر ۱۸۱ مقاله منتشر کرده‌اند که مجموعاً در ۵۸ مقاله از راهبرد کمی، در ۹۹ مقاله از راهبرد کیفی و در ۲۴ مقاله از راهبرد ترکیبی استفاده شده است (جدول شماره ۲ و نمودار شماره ۱).

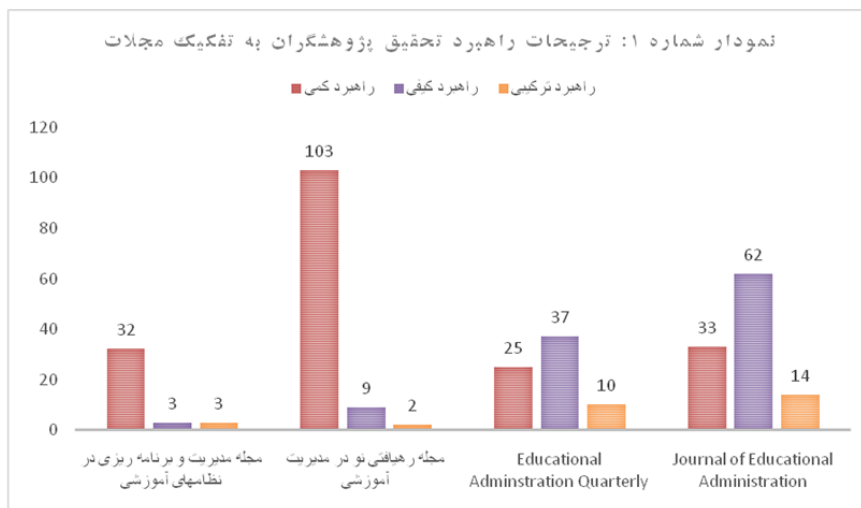
در حیطه روش؛ بررسی‌ها نشان داد که از کل ۳۸ مقاله منتشر شده در مجله مدیریت و برنامه‌ریزی در نظام‌های آموزشی در سه سال اخیر، ۲۹ مقاله و از مجموع ۱۱۴ مقاله انتشار یافته در مجله رهیافتی نو در مدیریت آموزشی در سه سال اخیر، ۹۰ مقاله با روش پیمایشی و همبستگی بوده است (مجموعاً ۷۸/۲۸ درصد مقالات چاپ شده در دو مجله فوق). این امر بیانگر این است که روش غالب در پژوهش‌های پژوهشگران ایرانی، روش پیمایشی و همبستگی است. هم‌چنین از کل ۷۲ مقاله انتشار یافته در مجله *EAQ* در سه سال اخیر، ۱۳ مقاله با رویکرد تحلیل محتوای کیفی، ۱۳ مقاله با رویکرد موردپژوهی، ۱۲ مقاله با رویکرد همبستگی و ۱۰ مقاله با رویکرد پیمایشی و از مجموع ۱۰۲ مقاله انتشار یافته در مجله *JEA* در سه سال اخیر، ۲۷ مقاله با رویکرد تحلیل محتوای کیفی، ۲۱ مقاله با رویکرد همبستگی و ۱۳ مقاله با رویکرد موردپژوهی بود. به طور کلی، رویکرد غالب در پژوهش‌های پژوهشگران غربی، روش‌های مبتنی بر راهبرد کیفی است. و روش‌های غالب به ترتیب، تحلیل محتوای

کیفی، موردپژوهی و پدیدارشناسی هستند، که مجموعاً ۴۳/۶۳ مقالات چاپ شده را به خود اختصاص داده‌اند. تنها ۲۹/۸۳ درصد مقالات چاپ در دو مجله مذکور با روش پیمایشی و همبستگی بودند (جدول شماره ۲ و ۳).

در حیطه ابزار و تکنیک؛ بررسی‌ها بیانگر این است که ابزار و تکنیک محبوب در بین پژوهشگران ایرانی، پرسشنامه و در بین پژوهشگران غربی، به ترتیب ابزارهای ترکیبی، پرسشنامه و تحلیل اسناد و مدارک است. به‌طور کلی، از مجموع ۱۵۲ مقاله منتشر شده در دو مجله ایرانی، ابزار جمع‌آوری اطلاعات در ۱۳۰ مقاله صرفاً پرسشنامه (۸۵/۵۲ درصد) و از مجموع ۱۸۱ مقاله انتشار یافته در دو مجله خارجی، ابزار جمع‌آوری اطلاعات در ۶۰ مقاله (۴۳/۶۳ درصد) ترکیبی بوده است (جدول و نمودار شماره ۲).

بر اساس اطلاعات حاصله در جدول شماره ۲، در ادامه اطلاعات مهم و نکات برجسته و قابل تامل بصورت جداگانه مورد بررسی بیشتری قرار می‌گیرد. در این راستا، ابتدا نمودار مربوط به حیطه راهبرد پژوهش ترسیم شده و معناداری تفاوت فراوانی در هر راهبرد تحلیل می‌شود (نمودار شماره ۱).

چنانچه نمودار شماره ۱ نشان می‌دهد راهبرد غالب بین پژوهشگران ایرانی، راهبرد کمی و بین پژوهشگران غربی، راهبرد کیفی است. به منظور بررسی تفاوت معنادار بین فراوانی

جدول ۲. مقایسه روش‌شناسی مقالات مجلات مورد مطالعه براساس مولفه‌های راهبرد، روش و تکنیک‌های تحقیق در سه سال اخیر

Journal of Educational Administration			Educational Administration Quarterly			رهیافتی نو در مدیریت آموزشی			مدیریت و برنامه‌ریزی در نظام‌های آموزشی				
کل مقاله	درصد	تعداد	کل مقاله	درصد	تعداد	کل مقاله	درصد	تعداد	کل مقاله	درصد	تعداد	مولفه‌ها	
۱۰۹	۳۰/۲۷	۳۳	۷۲	۳۴/۷۲	۲۵	۱۱۴	۹۰/۳۵	۱۰۳	۳۸	۸۴/۲۱	۳۲	کمی	
	۵۶/۸۸	۶۲		۵۱/۳۸	۳۷		۷/۸۹	۹		۷/۸۹	۳	کیفی	
	۱۲/۸۴	۱۴		۱۳/۸۸	۱۰		۱/۷۵	۲		۷/۸۹	۳	ترکیبی	
۱۰۹	-	-	۷۲	-	-	۱۱۴	-	-	۳۸	۵/۲۶	۲	تمام آزمایشی	روش‌ها
	-	-		۱/۳۸	۱		۳/۵۰	۴		-	-	نیمه آزمایشی	
	-	-		-	-		۴/۳۸	۵		-	-	شبه آزمایشی	
	۱۹/۲۶	۲۱		۱۶/۶۶	۱۲		۴۷/۳۶	۵۴		۳۱/۵۷	۱۲	همبستگی	
	۱۰/۰۹	۱۱		۱۳/۸۸	۱۰		۳۱/۵۷	۳۶		۴۴/۷۳	۱۷	پیمایشی	
	-	-		۲/۷۷	۲		-	-		-	-	فرا تحلیل	
	-	-		-	-		۱/۷۵	۲		۲/۶۳	۱	پس‌رودادی	
	۰/۹۱	۱		۱/۳۸	۱		۱/۷۵	۲		-	-	تحلیل محتوا	کمی
	۲۴/۷۷	۲۷		۱۸/۰۵	۱۳		۴/۳۸	۵		۵/۲۶	۲		کیفی
	-	-		۲/۷۷	۲		-	-		۲/۶۳	۱	قوم‌شناسی	
	۱۱/۹۲	۱۳		۱۸/۰۵	۱۳		-	-		-	-	مورد‌پژوهی	
	۳/۶۶	۴		۴/۱۶	۳		۲/۶۳	۳		-	-	تئوری تجربه‌محور	

۱- از روش‌های پیمایشی انجام شده، یک مورد روش طولی در سال ۲۰۱۳ و یک مورد روش طولی از نوع پانل در سال ۲۰۱۲ در مجله EAQ بود.

ادامه جدول ۲. مقایسه روش‌شناسی مقالات مجلات مورد مطالعه براساس مؤلفه‌های راهبرد، روش و تکنیک‌های تحقیق در سه سال اخیر

Journal of Educational Administration	تعداد		Educational Administration Quarterly	تعداد		رهیافتی نو در مدیریت آموزشی			مدیریت و برنامه‌ریزی در نظام‌های آموزشی			مؤلفه‌ها		
	درصد	کل مقاله		درصد	کل مقاله	تعداد	درصد	کل مقاله	تعداد	درصد	کل مقاله			
	۹/۱۷	۱۰		۴/۱۶	۳		۰/۸۷	۱		-	-	پدیدارشناسی		
	۳/۶۶	۴		۱/۳۸	۱		-	-		-	-	تفسیری اساسی		
	۲/۷۵	۳		۱/۳۸	۱		-	-		-	-	تاریخی		
	۵/۵۰	۶		۴/۱۶	۳		-	-		-	-	طرح سه سوسازی		
	۱/۸۳	۲		۲/۷۷	۲		۰/۸۷	۱		-	-	طرح گنجانده شده		
	۴/۵۸	۵		۵/۵۵	۴		۰/۸۷	۱		۲/۶۳	۱	طرح توضیحی		
	۱/۸۳	۲		۱/۳۸	۱		-	-		۵/۲۶	۲	طرح اکتشافی		
۱۰۹	۲۹/۳۵	۳۲	۷۲	۲۹/۱۶	۲۱	۱۱۴	۸۶/۸۴	۹۹	۳۸	۸۱/۵۷	۳۱	بسته	پرسشنامه	تکنیک یا ابزار
	۲/۷۵	۳		۲/۷۷	۲		-	-		-	-	باز		
	۹/۱۷	۱۰		۴/۱۶	۳		۲/۶۳	۳		۲/۶۳	۱	مصاحبه		
	-	-		-	-		۰/۸۷	۱		-	-	کمی	مشاهده ^۱	
	-	-		-	-		-	-		-	-	کیفی		
	۳۱/۱۹	۳۴		۲۲/۲۲	۱۶		۴/۳۸	۵		۲/۶۳	۱	اسناد و مدارک		
	۲۷/۵۲	۳۰		۴۱/۶۶	۳۰		۵/۲۶	۶		۱۳/۱۵	۵	ترکیبی		

۱- ابزار مشاهده عمدتاً در مقالات خارجی و بصورت کیفی، آن هم بیشتر به همراه دیگر ابزارها و به صورت ترکیبی به کار گرفته شده است.

ترجیحات راهبردهای پژوهش بین پژوهشگران ایرانی و غربی، که آیا فراوانی راهبردهای مورد استفاده بین دو پژوهشگر دارای تفاوت معنادار است یا نه، از آزمون کای اسکوتر استفاده شد. نتیجه آزمون حاکی از آن بود که ترجیحات راهبردهای پژوهش بین پژوهشگران ایرانی و غربی دارای تفاوت معناداری است. به این معنا که پژوهشگران غربی ترجیح می‌دهند بیشتر از راهبرد کیفی و پژوهشگران ایرانی بیشتر از راهبرد کمی استفاده کنند (جدول شماره ۳).

جدول ۳. جدول کای اسکوتر جهت تعیین تفاوت بین ترجیحات راهبردهای تحقیق از سوی پژوهشگران ایرانی و غربی

سطح معناداری	آماره آزمون	درجه آزادی	خی دو - پیرسون
۰/۰۰۰۱	۱۰۹/۶۶۴ ^a	۲	

a. 0 cells (0.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 13.24.

از نظر محققان، نکته دیگری که لازم بود به آن پرداخته شود، موضوع مربوط به روش همبستگی می‌باشد. زیرا آزمون‌های مختلف و متنوعی که پایه و اساس آنها مبتنی بر طرح همبستگی است، مورد استفاده پژوهشگران قرار می‌گیرد. لذا تلاش شد این آزمون‌ها از هم تفکیک شوند. بر این اساس از کل مقالات مجله مدیریت و برنامه ریزی در نظام‌های آموزشی (۳۸ مقاله)، ۱۲ مورد آزمون‌های طرح همبستگی بوده که از آن میان، ۵ مورد بصورت تحلیل رگرسیون، ۱ مورد به صورت مدل معادلات ساختاری و ۶ مورد دیگر بصورت ضریب همبستگی^۱ تحلیل شده است. همچنین از کل مقالات مجله رهیافتی نو در مدیریت آموزشی (۱۱۴ مقاله)، ۵۴ مورد آزمون‌های طرح همبستگی بوده که ۱۹ مورد آن تحلیل رگرسیون، ۹ مورد تحلیل مسیر، ۴ مورد تحلیل مدل معادلات ساختاری و ۲۲ مورد ضریب همبستگی بوده است. در مجله *EAQ*، از کل ۷۲ مقاله، ۱۲ مقاله به روش آزمون‌های طرح همبستگی چاپ شده که ۴ مورد آن تحلیل رگرسیون، ۶ مورد تحلیل مدل معادلات ساختاری و ۲ مورد دیگر بصورت ضریب همبستگی تحلیل شده است. و بالاخره در مجله *JEA* از ۱۰۹ مقاله چاپ

۱- منظور از ضریب همبستگی، آزمون‌های پارامتریک پیرسون و اسپیرمن و آزمون‌های ناپارامتریک مثل ضریب فی و ... است.

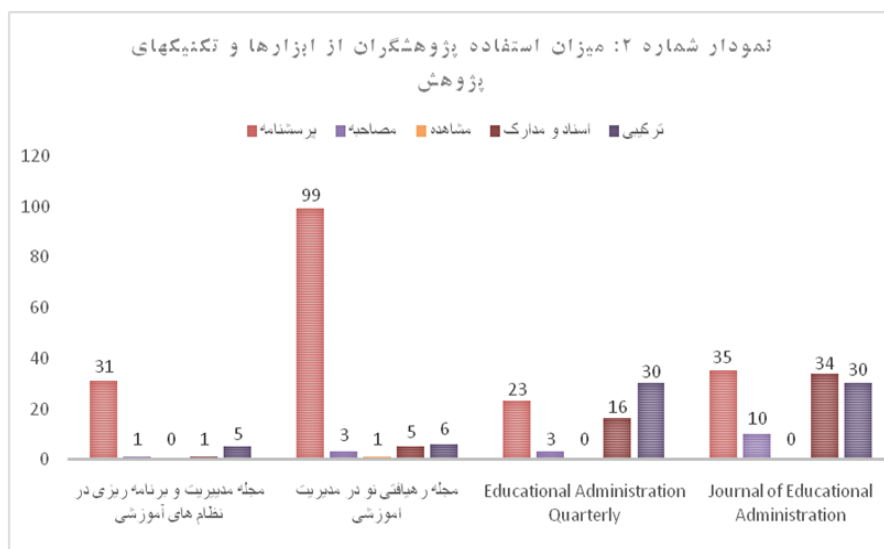
شده، ۲۱ مقاله بصورت آزمون‌های طرح همبستگی تحلیل شده است که از بین آنها، ۸ مورد تحلیل رگرسیون، ۴ مورد تحلیل مسیر و ۶ مورد مدل معادلات ساختاری و ۳ مورد ضریب همبستگی بوده است (جدول شماره ۳).

جدول ۳. میزان استفاده پژوهشگران از آزمون‌های طرح همبستگی

<i>Journal of Educational Administration</i>	<i>Educational Administration Quarterly</i>	رهیافتی نو در مدیریت آموزشی	مدیریت و برنامه ریزی در نظام‌های آموزشی	مجلات / متغیرها
۱۰۹	۷۲	۱۱۴	۳۸	تعداد کل مقاله
۲۱	۱۲	۵۴	۱۲	تعداد آزمون‌های طرح همبستگی
۸	۴	۱۹	۵	تحلیل رگرسیون
۴	۰	۹	-	تحلیل مسیر
۶	۶	۴	۱	مدل معادلات ساختاری
۳	۲	۲۲	۶	ضریب همبستگی

نکته قابل توجه دیگر استفاده تقریباً وسیع از ابزارهای ترکیبی در حیطه ابزار و تکنیک‌های جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات در مقالات مجلات غربی است که در مقایسه با مقالات داخلی بسیار جلب توجه می‌کند. زیرا سهم ابزارهای ترکیبی در مقالات داخلی کاملاً ناچیز بود. به گونه‌ای که در مجله مدیریت و برنامه ریزی در نظام‌های آموزشی از ۳۸ مقاله منتشر شده در سه سال اخیر، تنها در ۵ مقاله از ابزار ترکیبی و در ۳۱ مقاله از ابزار پرسشنامه استفاده شده است. هم‌چنین در مجله رهیافتی نو در مدیریت آموزشی از ۱۱۴ مقاله انتشار یافته در سه سال اخیر، فقط ۶ مقاله دارای ابزار ترکیبی و ۹۹ مقاله دارای ابزار پرسشنامه بودند. در حالی که در مجله *EAQ* در سه سال اخیر ۷۲ مقاله منتشر شده که در ۳۰ مقاله از ابزار ترکیبی، ۲۳ مقاله از ابزار پرسشنامه و در ۲۳ مقاله از تحلیل اسناد و مدارک استفاده شده است. و هم‌چنین در مجله *JEA* از مجموع ۱۰۹ مقاله، ۳۰ مقاله دارای ابزار ترکیبی، ۳۵ مقاله دارای ابزار پرسشنامه، ۱۰ مقاله دارای ابزار مصاحبه و در ۳۴ مورد از تحلیل اسناد استفاده شده است (نمودار شماره ۳).

چنانچه نمودار شماره ۲ نشان می‌دهد، بین پژوهشگران ایرانی و غربی در استفاده از ابزار و تکنیک‌های جمع‌آوری اطلاعات به لحاظ تعداد و فراوانی ابزارهای بکار رفته تفاوت وجود

دارد. در این رابطه، به دلیل وجود فراوانی کمتر از ۵ در برخی تکنیک‌ها (مثل مشاهده) جهت بررسی معناداری تفاوت بین ابزارهای و تکنیک‌های مورد استفاده از سوی پژوهشگران ایرانی و غربی از آزمون کای اسکور استفاده نشد. اما همان طوری که میزان فراوانی‌های ابزارهای بکارگرفته شده بین پژوهشگران ایرانی و غربی نشان می‌دهد، استفاده از ابزار و تکنیک پژوهش بین دو گروه پژوهشگران تفاوت معناداری دارد.

تا به اینجا ترجیحات روش‌شناختی پژوهشگران در ایران و غرب مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت. اکنون، ذیلاً به بررسی این هدف "سمت و سوی راهبرد پژوهش در حوزه مدیریت آموزشی" پرداخته می‌شود. در واقع، می‌خواهیم بدانیم که سیر و روند استفاده پژوهشگران ایرانی و غربی از راهبردهای پژوهش در سه سال اخیر چگونه بوده و راهبرد پژوهش در حوزه مدیریت آموزشی به چه سمت و سویی می‌رود؟.

به منظور بررسی هدف مذکور، ابتدا حیطه راهبرد روش‌شناختی پژوهشگران ایرانی و غربی در سه سال اخیر، به تفکیک مجلات مورد مطالعه و سال انتشار مورد بررسی قرار گرفت که نتایج آن در جدول ۳ و ۴ ارائه شده است.

چنانچه جدول شماره ۳ نشان می‌دهد، در مجلات ایرانی مورد بررسی در سالهای ۱۳۸۹ و

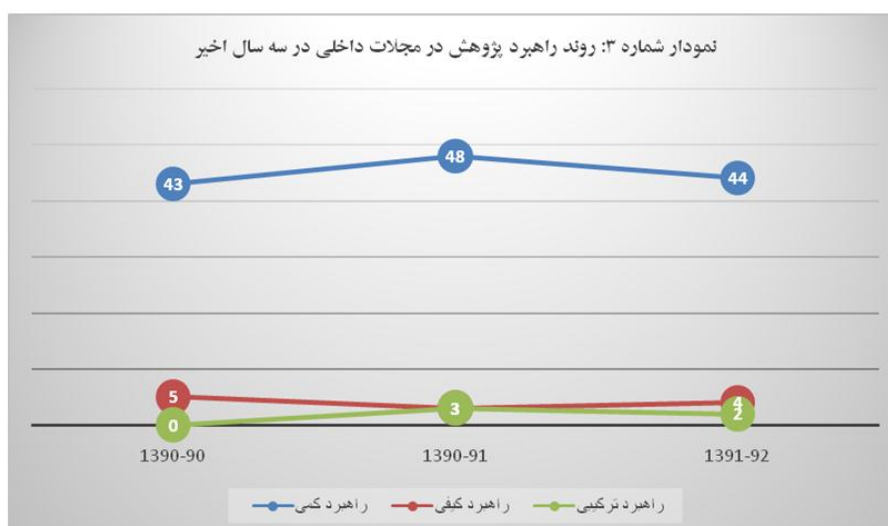
جدول ۳. سیر استفاده پژوهشگران ایرانی از راهبردهای پژوهش به تفکیک مجله و سال انتشار

مدیریت و برنامه ریزی در نظام‌های آموزشی													رهیافتی نو در مدیریت آموزشی					
کل مقاله	سال ۱۳۹۲		کل مقاله	سال ۱۳۹۱		کل مقاله	سال ۱۳۹۰		کل مقاله	سال ۱۳۹۱		کل مقاله	سال ۱۳۹۰		کل مقاله	سال ۱۳۸۹		راهبرد پژوهش
	درصد	تعداد		درصد	تعداد		درصد	تعداد		درصد	تعداد		درصد	تعداد		درصد	تعداد	
۳۶	۸۸/۸۸	۳۲	۴۲	۹۲/۸۵	۳۹	۳۶	۸۸/۸۸	۳۲	۱۴	۸۵/۷۱	۱۲	۱۲	۷۵	۹	۱۲	۹۱/۶۶	۱۱	کمی
	۸/۳۳	۳		۴/۷۶	۲		۱۱/۱۱	۴		۷/۱۴	۱		۸/۳۳	۱		۸/۳۳	۱	کیفی
	۲/۷۷	۱		۲/۳۸	۱		۰	۰		۷/۱۴	۱		۱۶/۶۶	۲		۰	۰	ترکیبی

جدول ۴. سیر استفاده پژوهشگران خارجی از راهبردهای پژوهش به تفکیک مجله و سال انتشار

<i>Journal of Educational Administration</i>										<i>Educational Administration Quarterly</i>									
کل مقاله	سال ۲۰۱۳		کل مقاله	سال ۲۰۱۲		کل مقاله	سال ۲۰۱۱		کل مقاله	سال ۲۰۱۳		کل مقاله	سال ۲۰۱۲		کل مقاله	سال ۲۰۱۱		راهبرد پژوهش	
	درصد	تعداد		درصد	تعداد		درصد	تعداد		درصد	تعداد		درصد	تعداد		درصد	تعداد		درصد
۳۹	۳۰/۷۶	۱۲	۳۶	۲۷/۷۷	۱۰	۳۴	۳۲/۳۵	۱۱	۲۳	۱۷/۳۹	۴	۲۴	۳۳/۳۳	۸	۲۵	۵۲	۱۳	کمی	
	۵۸/۹۷	۲۳		۵۵/۵۵	۲۰		۵۵/۸۸	۱۹		۶۰/۸۶	۱۴		۵۸/۳۳	۱۴		۳۶	۹	کیفی	
	۱۰/۲۵	۴		۱۶/۶۶	۶		۱۱/۷۶	۴		۲۱/۷۳	۵		۸/۳۳	۲		۱۲	۳	ترکیبی	

۹۰، ۴۸ مقاله منتشر شده است که ۴۳ مقاله دارای راهبرد کمی، ۵ مقاله دارای راهبرد کیفی و سهم راهبرد ترکیبی صفر بود. در سالهای ۹۰ و ۹۱، ۵۴ مقاله انتشار یافته که از آن میان تعداد ۴۸ مقاله دارای راهبرد کمی، ۳ مقاله دارای راهبرد کیفی و ۳ مقاله دارای راهبرد ترکیبی بود. همچنین در سالهای ۹۱ و ۹۲، از کل ۵۰ مقاله منتشر شده، در ۴۴ مقاله از راهبرد کمی، در ۴ مقاله از راهبرد کیفی و در ۲ مقاله از راهبرد ترکیبی استفاده شده است. بر این اساس راهبرد غالب پژوهش در ایران، در حوزه مدیریت آموزشی، همان راهبرد کمی بر خاسته از تئوری اثبات‌گرایی و رویکرد اسقرایی است. لذا در طول سه سال اخیر هیچ سمت و سویی برای راهبردهای پژوهش در مدیریت آموزشی در ایران، جز همان راهبرد کمی، نمی‌توان متصور شد (نمودار شماره ۳).

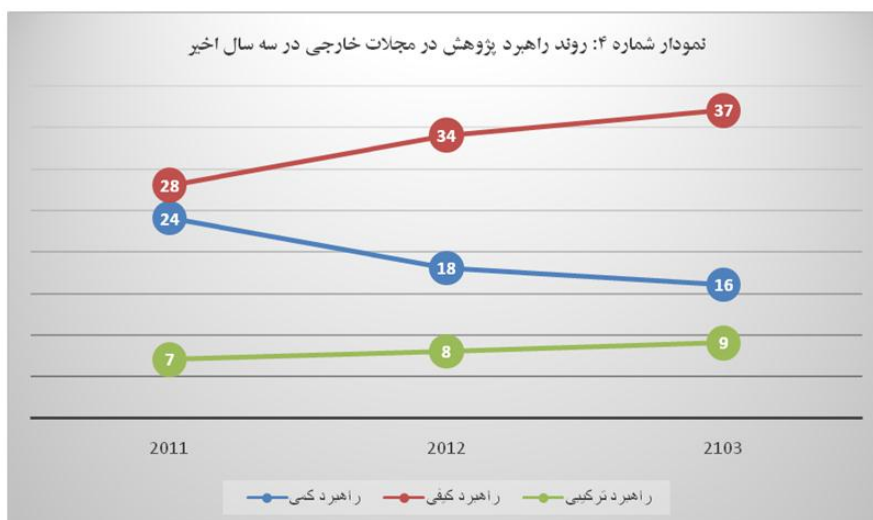

در دو مجله خارجی مورد بررسی هم (جدول شماره ۴)، در سال ۲۰۱۱، ۵۹ مقاله منتشر

۱- تعداد مقالات سال ۱۳۸۹ مجله مدیریت و برنامه‌ریزی در نظام‌های آموزشی، با تعداد مقالات سال ۱۳۹۰ مجله رهیافتی نو در مدیریت آموزشی، تعداد مقالات سال ۱۳۹۰ با تعداد مقالات ۱۳۹۱ و تعداد مقالات ۱۳۹۱ با تعداد مقالات سال ۱۳۹۲ جمع شده است.

۲. تعداد مقالات مجلات *EAQ* و *JEA* بر اساس سال (۲۰۱۱، ۲۰۱۲ و ۲۰۱۳) با هم جمع شده است.

شده است که از آن میان ۲۴ مورد دارای راهبرد کمی، ۲۸ مورد دارای راهبرد کیفی و ۷ مورد دارای راهبرد ترکیبی بود. در سال ۲۰۱۲ از ۶۰ مقاله منتشر شده، ۱۸ مورد دارای راهبرد کمی، ۳۴ مورد دارای راهبرد کیفی و در ۸ مورد از راهبرد ترکیبی استفاده شده است. و نهایتاً در سال ۲۰۱۳، ۶۲ مقاله منتشر شده که ۱۶ مورد دارای راهبرد کمی، ۳۷ مورد دارای راهبرد کیفی و ۹ مورد دارای راهبرد ترکیبی بودند. لذا می‌توان چنین نتیجه گرفت که در مجلات خارجی مورد بررسی، راهبرد غالب پژوهش، راهبرد کیفی بر خاسته از تئوری تفسیرگرایی و رویکرد قیاسی است. چنانچه پژوهش‌های انجام شده در هر سال، بیشتر با بهره‌گیری از راهبرد کیفی بوده و ضمن اینکه در سه سال اخیر استفاده از راهبرد مذکور سیر صعودی هم داشته است و در مقابل نه تنها در طول سه سال اخیر، راهبرد کمی، کمتر از راهبرد کیفی مورد استقبال پژوهشگران غربی قرار گرفته بلکه میزان استفاده از این راهبرد سیر نزولی نیز داشته است (نمودار شماره ۴).

بحث و نتیجه‌گیری

ریشه مباحث روش‌شناسی تحقیق و پژوهش را باید در فلسفه علم جستجو کرد. در فلسفه علم، دو مکتب پوزیتیویسم و ساختن‌گرایی در پاسخ به چیستی علم، دیدگاه‌های متفاوتی

مطرح نموده‌اند. که ناشی از تفاوت دو مکتب در اهداف، روش، تحلیل و تفسیر پدیده‌ها است. در هر دو دیدگاه، روش‌شناسی متفاوتی خلق شده است. که هر کدام بر اساس نوع پدیده مورد مطالعه می‌توانند نقش مؤثری در دستیابی به هدف تحقیق داشته باشند. به عنوان مثال مکتب پوزیتیویسم و روش‌شناسی منبعث از آن، خدمات شایان و قابل توجهی به علوم طبیعی کرد. این امر باعث شد که راهبرد پژوهش کمی، تقریباً در تمامی رشته‌های دانشگاهی سیطره پیدا کند. رشته‌های علوم انسانی و همچنین رشته مدیریت آموزشی هم از آن جمله بودند. این در حالی است که اکنون راهبردهای دیگر پژوهش به طور خاص در حوزه علوم انسانی مورد توجه جدی محققان در کشورهای توسعه یافته قرار گرفته است. این راهبردهای پژوهش که راهبردهای کیفی و ترکیبی هستند، احتمالاً نتایج مناسب‌تری در مطالعه مسائل و ارائه راهکارهای حل و بهبود آن دارند. ضمن اینکه ماهیت پدیده مورد مطالعه و نحوه تحلیل و تفسیر آن در حوزه علوم انسانی و علوم طبیعی می‌تواند متفاوت از هم باشد. با توجه به مطالعات و بررسی‌های صورت گرفته در حوزه مدیریت آموزشی، و به اذعان متخصصان حوزه تعلیم و تربیت، اکثر پژوهشگران داخل کشور با وجود تقبل زحمت درخور توجه و تقدیر، به کمیت‌گرایی، هم به لحاظ تأکید بر کثرت و تعداد کارهای پژوهشی و مقاله و هم به لحاظ استفاده از ابزارها و تکنیک‌های برخاسته از تئوری اثبات‌گرایی و رویکرد استقرایی که تأکید بر کمیت و اندازه‌گیری پدیده‌ها دارد، دچار شده‌اند. در حالی که موضوعات و مسائل تحقیق نقش بسیار تعیین‌کننده‌ای در انتخاب رویکردها و ابزارهای آن دارند و به‌طور قطع، مطالعه عمیق و چند بعدی یک موضوع تحقیق، به منظور ارائه پیشنهادها کاربردی راه‌گشا و مبتنی بر حل مسئله، بسیار مفید به فایده خواهد بود. چنانچه بیشتر موضوعات و مسائل مدیریت آموزشی هم از این گونه‌اند. با تأکید بر اهمیت و ارزشمندی راهبردها و روش‌های پژوهش کمی، که نقش مهمی در رشد و پیشرفت سایر رشته‌های علوم طبیعی (و گاهاً علوم انسانی) داشته‌اند، باید اذعان نمود که خلاء راهبردهای پژوهش کیفی و ترکیبی در مطالعات مدیریت آموزشی در ایران به شدت احساس می‌شود. این دغدغه‌ای است که نویسندگان را به تألیف مقاله حاضر وا داشته است. بر این اساس، ترجیحات روش‌شناختی پژوهشگران ایرانی و غربی در حوزه مدیریت آموزشی در طول سه سال اخیر مورد مطالعه و کنکاش قرار گرفته است.

نتایج پژوهش حاضر نشان داد؛ در حیطه راهبرد، پژوهشگران مدیریت آموزشی در ایران

علاقه بسیاری به استفاده از روش‌های راهبرد کمی دارند. به طوری که در طول سه سال اخیر، در دو مجله ایرانی مورد مطالعه در ۸۸/۸۱ درصد از کل مقالات، برای حل مسائل از راهبرد کمی استفاده شده و سهم راهبرد کیفی و ترکیبی به ترتیب ۷/۸۹ و ۳/۲۸ درصد بوده است. در مقابل، در دو مجله انگلیسی زبان مورد بررسی در سه سال اخیر، در ۳۲/۰۴ درصد از کل مقالات از راهبرد کمی، در ۵۴/۱۴ درصد از راهبرد کیفی و در ۱۳/۲۵ درصد از راهبرد ترکیبی برای حل مسئله تحقیق بهره گرفته شده است. به این ترتیب راهبردهای غالب پژوهش در ایران و غرب به ترتیب راهبرد کمی و کیفی است. پیرو نتایج فوق در ۷۸/۲۸ درصد از کل مقالات منتشر شده در ایران، از روش‌های پیمایشی و همبستگی استفاده شده است. در حالی که روش غالب تحقیق در غرب، روش‌های تحلیل محتوای کیفی، مورد پژوهی و پدیدارشناسی بودند که مجموعاً ۴۳/۶۳ مقالات چاپ شده را به خود اختصاص داده‌اند. در این خصوص لطف‌آبادی (۱۳۸۵) اظهار می‌کند: نگرش استقرایی به فلسفه علم (راهبرد کمی و روش‌های آن) که از قرن هفدهم میلادی در غرب آغاز شده و تا ابتدای ربع آخر قرن بیستم ادامه یافته، در کشور ما و در پژوهش‌های روان‌شناسی و علوم تربیتی هنوز هم رایج است و گویا اندیشه دیگری در این موضوع قابل طرح نیست. به زعم این نگرش، کل معرفت بر تجربه عینی مبتنی است و چیزی که قابل مشاهده نباشد، وجود ندارد. با آنکه این نوع از فلسفه علم توسط فیلسوفانی چون کارل پوپر نقد شده، همچنان در دانشگاه‌های ایران حاکمیت دارد و نشانه مشخص آن، تأکیدهای مداوم و بی‌چون و چرا بر پژوهش‌های کمی و آماری است. در تبیین نتیجه حاصله می‌توان به نقش سیاستگذاران پژوهشی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و هم چنین واحدهای پژوهشی سازمانها و شرکت‌ها در ارزیابی از دستاوردهای علمی و پژوهشی محققان و پژوهشگران اشاره نمود. غالب ارزیابی دستاوردهای پژوهشی به صورت کمی صورت می‌پذیرد. این امر در دانشگاه‌ها نیز در قالب انتخاب اساتید و دانشجویان برتر، پذیرش دانشجو در مقطع کارشناسی ارشد و دکتری و همچنین جذب و ارتقاء هیات علمی بسیار رایج است. در واقع شاخصهای ارزیابی عملکرد پژوهشی اساتید، دانشجویان و محققان غالباً بر مبنای رویکرد پوزیتیویستی است. این امر، طبیعتاً فعالیت‌های پژوهشی اساتید، دانشجویان و محققان را به همان سمت کمیت‌گرایی سوق می‌دهد. همچنین، دستیابی نسبتاً سریع به هدف تحقیق و اجرای نسبتاً کم هزینه در روش‌های کمی، احتمالاً از دلایل گرایش محققان به سمت این نوع

از روش‌های پژوهش است. نفوذ رویکرد پوزیتویستی در نگرش و افکار تصمیم‌گیرندگان و سیاستگذاران مجلات و نشریات علمی هم موضوع دیگری است، به گونه‌ای که وجود آمار و ارقام و تحلیل‌های آمار استنباطی به اصطلاح پیچیده را از ملزومات حتمی مقالات قابل چاپ در مجلات می‌دانند. مجموعه این موارد، به عدم رشد راهبردهای کیفی و ترکیبی تحقیق در ایران دامن زده است. لذا پیشنهاد می‌شود که در وهله اول شاخص‌های ارزیابی عملکرد پژوهشی محققان بر مبنای تولید علم یعنی؛ شناسایی واقعیت، حل مسئله، کشف حقیقت و خلق معنا تنظیم شود. همچنین فلسفه علم و تولید علم برای جامعه علمی کشور باز تعریف و هدف از انجام تحقیق و پژوهش واکاوی شود و مهم‌تر اینکه نسبت به مفروضات فلسفه تولید علم در علوم انسانی، اهداف و اصول تحقیق برای تحقیق، پایبند باشیم. همچنین تدابیری اتخاذ شود تا نگرش فعالان حوزه پژوهش و تحقیق از نوشتن مقالات متنوع و متعدد به تولید علم تغییر یابد. و هدف نه انتشار کتاب، گزارش طرح پژوهشی و مقاله بلکه تولید علم و حل مسئله باشد. اساتید دانشگاه نسبت به تلطیف فضای غالب کمی بر پیکره تحقیق و پژوهش بپردازند و در جهت تشویق دانشجویان و سایر محققان بر استفاده از راهبردهای تحقیق کیفی و ترکیبی همت گمارند.

در حیطه ابزار و تکنیک‌های تحقیق، ۸۵/۵۲ درصد مقالات چاپ شده در طول سه سال اخیر در ایران با استفاده از ابزار پرسشنامه بوده است. در عین حال، پژوهشگران خارجی به استفاده از ابزارهای ترکیبی رغبت بیشتری نشان داده‌اند. حدود ۴۳/۶۳ درصد از مقالات چاپ شده در سه سال اخیر در غرب با بهره‌گیری از ابزارهای ترکیبی بوده است، این خود می‌تواند بیانگر اهمیت و پیچیدگی مسائل و موضوعات مطروحه در مدیریت آموزشی باشد. که با کمک ابزارهای ترکیبی، می‌توان به شناخت بهتر و نسبتاً جامع از مسئله دست یافت و به تبع آن راه حل تقریباً مطلوبی هم ارائه نمود. چرا که با مطالعه عمیق و از ابعاد متعدد پدیده، می‌توان به شناخت و کشف مسائل آن و در نهایت ارائه راه‌حل مناسب و مفید پرداخت. این امر دقیقاً از پیچیدگی و چند بعدی بودن موضوعات و مسائل حوزه تعلیم و تربیت و رشته مدیریت آموزشی نشأت می‌گیرد که دارای ابعاد و تنوع وسیع و نیازمند ژرف‌نگری است نه پیروی از تحلیل‌های سطحی که به نتایج آن (در اکثر پژوهش‌ها) به دیده شک و تردید نگریسته می‌شود. بررسی عمیق و چند بعدی موضوع و ژرف‌نگری محقق، خود مستلزم اختصاص وقت و زمان

کافی جهت تهیه ابزارهای نسبتاً جامع، روا و پایا در رابطه با موضوع مورد مطالعه است. هم‌چنین صرف حوصله و بردباری از سوی محقق برای جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات کافی از طریق مصاحبه و مشاهده و تحلیل اسناد و مدارک است که قطعاً باید بدور از عجله و شتاب باشد.

چنانچه نتایج پژوهش حاضر نشان می‌دهد، سمت و سو و آینده‌ی روش‌شناسی پژوهش‌های حوزه مدیریت آموزشی از آن راهبرد کیفی (و همچنین راهبرد ترکیبی) خواهد بود. در این رابطه مهرمحمدی (۱۳۸۶) اشاره می‌کند که از دهه ۷۰ تکامل روش‌شناسی‌های بدیل (راهبرد کیفی) و دفاع از آن در غرب، رو به فزونی گذاشت و در آغازین دهه هزاره سوم؛ حقیقتاً صحنه، تغییر یافته و یکه‌تازی روش‌شناسی‌های متکی به اثبات‌گرایی یا همان روش‌شناسی‌های کمی پایان یافته است. چنانچه در توجه به میزان مقالات ارائه شده در کنفرانس‌های سالانه انجمن پژوهش‌های تربیتی آمریکا^۱ طی سال‌های ۱۹۹۱ تا ۱۹۹۶ این سیر چرخشی و تکاملی به خوبی قابل مشاهده است.

مواجه با این واقعیت در حوزه روش‌شناسی تحقیقات مرتبط با موضوعات و مسائل حوزه مدیریت آموزشی که حرکت از کمی‌گرایی و گستردگی به سمت کیفی‌گرایی و تعمیق است، اهمیت راهبردهای پژوهش کیفی و ترکیبی را مضاعف کرده است. این در حالی است که بر اساس نتایج پژوهش حاضر، سهم روش‌های راهبرد کیفی در پژوهش‌های مدیریت آموزشی در ایران بسیار ناچیز است. لازم به ذکر است که بهره‌گیری از راهبرد کمی هم، به عنوان یک راهبرد تحقیق بر گرفته از تئوری اثبات‌گرایی، در جای خود و در موضوعات متناسب و مسائل مرتبط اندازه‌پذیر راه‌گشا و مفید به فایده است. اما پرداختن صرف به روش‌های کمی و غفلت از روش‌های دیگر نه تنها مسئله‌ای از مسائل مهم و اساسی علمی و ملی کنونی را حل نخواهد کرد بلکه خود این عمل مسئله‌آفرین نیز هست و خواهد شد. ضمن اینکه توجه به این واقعیت هم از نظر محققان و از جمله دلسوزان حوزه تعلیم و تربیت که دغدغه تربیت پژوهشگران متخصص را دارند، بسیار باید مهم باشد که تحقیقات بنیادی و کاربردی نقشی اساسی در پیشبرد حیطه دانش و حل مسائل مبتلا به جامعه دارند و از این حیث، هر چند که تحقیقات زیادی تاکنون در سطح کشور انجام شده، اما نقش چندان درخور توجه‌ای در رسالت

1. American Educational Research Association

و ماموریت تحقیق بنیادی در حوزه علوم انسانی و همین‌طور تحقیق کاربردی در حوزه تعلیم و تربیت ایفاء نکرده‌اند. چنانچه دو واژه تحقیق و توسعه همواره کنار هم مورد توجه بوده است.

منابع

- بیابانگرد، اسماعیل (۱۳۹۲). *روش‌های تحقیق در روان‌شناسی و علوم تربیتی* (جلد دوم). چاپ پنجم. تهران: نشر دوران.
- پاک‌سرشت، محمدجعفر (۱۳۸۴). پژوهش کیفی: ریشه‌ها و مبانی نظری. *مجله نامه علوم انسانی*. شماره ۱۲. صص ۴۰-۹.
- هومن، حیدرعلی (۱۳۹۱). *راهنمای عملی پژوهش کیفی*. تهران: سمت.
- خنیفر، حسین و علی‌شیری، محمدمهدی (۱۳۹۰). نقدی بر پژوهش کمی‌گرا و مبانی فلسفی آن در دانش. *مجله روش‌شناسی علوم انسانی*. سال ۱۷. شماره ۶۶. صص ۱۶۱-۱۷۹.
- لطف‌آبادی، حسین (۱۳۸۵). خرد مینوی در روش‌شناسی علمی پژوهش‌های روان‌شناسی و علوم تربیتی در ایران. *مجله حوزه و دانشگاه*. سال ۱۲. شماره ۴۹. صص ۴۵-۸۲.
- لطف‌آبادی، حسین (۱۳۹۰). *روش‌شناسی پژوهش در علوم تربیتی و روان‌شناسی*. قم: انتشارات پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- گال، م. بورگ، و. گال، ج. (۱۳۹۰). *روش‌های تحقیق کمی و کیفی در علوم تربیتی و روان‌شناسی*. ترجمه نصرافهانی و همکاران. تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
- رضویه، اصغر (۱۳۹۲). *روش‌های پژوهش در علوم رفتاری و تربیتی*. شیراز: انتشارات دانشگاه شیراز.
- مهرمحمدی، محمود (۱۳۸۶). کندوکاو در ترجیحات روش‌شناختی پژوهشگران حوزه تعلیم و تربیت در ایران. *فصلنامه فنآوری‌های آموزشی*. سال ۶. شماره ۲۱. صص ۷۷-۱۰۸.
- مهرعلی‌زاده، یدالله؛ صفایی‌مقدم، مسعود؛ صالحی‌عمران، ابراهیم و علم، محمدرضا (۱۳۹۲). *مبانی نظری و عملی پژوهش (کمی، کیفی و آمیخته) در علوم انسانی*. اهواز: انتشارات

دانشگاه شهید چمران اهواز

نصر، احمدرضا و شریفیان، فریدون (۱۳۸۶). رویکردهای کمی، کیفی و ترکیبی در پژوهش‌های

تربیتی. *مجله روش‌شناسی علوم انسانی*. سال ۱۳. شماره ۵۲. صص ۷-۲۴.

- Aguinis, H. Pierce, C. A., Bosco, F. A., & Muslin, I. S. (2008). First Decade of Organizational Research Methods: Trends in Design, Measurement, and Data Analysis Topics. *Organizational Research Methods*, 12, 69-112.
- Bricki, N., & Green, J. (2007). *A guide to using qualitative research methodology*. Research Unit, London School of Hygiene and Tropical Medicine.
- Detardo-Bora, K. A. (2004). Action research in a world of positivist-oriented review boards. *Action Research*, 2 (3), 237-253.
- Flick, U. (2009). *An introduction to qualitative research*. London. Sage.
- Guo, Z., & Sheffield, J. (2008). A paradigmatic and methodological examination of knowledge management research: 2000 to 2004. *Decision Support Systems*, 44 (3), 673-688.
- Johnson, P., & Duberley, J. (2000). *Understanding management research: An introduction to epistemology*. London. Sage
- Mertens, D. M. (2013). Emerging advances in mixed methods addressing social justice. *Journal of Mixed Methods Research*, 7 (3), 215-218.
- Onwuegbuzie, A. J., & Leech, N. L. (2005). On becoming a pragmatic researcher: The importance of combining quantitative and qualitative research methodologies. *International Journal of Social Research Methodology*, 8 (5), 375-387.
- Peshkin, A. (1993). The goodness of qualitative research. *Educational Researcher*, 22 (2), 23-29.
- Petter, S. C., & Gallivan, M. J. (2004). Toward a framework for classifying and guiding mixed method research in information systems. In *System Sciences*, 2004. Proceedings of the 37th Annual Hawaii International Conference on (pp. 10). IEEE.
- Scott, D., & Morrison, M. (2006). *Key ideas in educational research*. London; continuum.
- Schulze, S., & Twycross, A. (2003). A difference between quantitative and qualitative research. *Paediatric*